

MINISTER SPRAWIEDLIWOŚCI

BM-1-071-309/11/3

DL-P-I-071-67/11/6

dot. BPS/DSK-043 - 3739/11

Warszawa, dnia 19 lipca 2011 r.

P. Kwieciał
SEKRETARIAT
Biura Prac Senackich
Wolnego dn. 20.07.11, zał.....
nr 6207 podpis.....

Pani

Grażyna Anna Sztark

Wicemarszałek Senatu

Rzeczypospolitej Polskiej

Stamona Pani: Sztark

W odpowiedzi na pismo z dnia 14 czerwca 2011 r., BPS/DSK-043 - 3739/11, przy którym przedstawiono oświadczenie senatora Grzegorza Czeleja w sprawie zaostżenia kar i rozszerzenia odpowiedzialności nieletnich i małoletnich, złożone podczas 78. posiedzenia Senatu RP w dniu 9 czerwca 2011 r., uprzejmie przedstawiam następujące stanowisko.

Na wstępie wobec wielokrotnie, częstokroć zamiennie, używanych w oświadczeniu pojęć zauważyć należy, że w języku prawnym i prawniczym pojęcia małoletniego, nieletniego i młodocianego są od siebie różne.

Małoletnim w rozumieniu prawa cywilnego jest osoba, która nie ukończyła 18 lat i nie zawarła związku małżeńskiego, przez co uzyskiwałaby pełnoletniość. W związku z takim rozumieniem pojęcia małoletniego nie sposób mówić o zaostżeniu kar, czy rozszerzeniu jego odpowiedzialności karnej.

Nieletni w rozumieniu prawa karnego to osoba, która nie ukończyła 17 lat (*arg. ex art. 10 k.k.*). Nieletni odpowiada z zasady przed sądem rodzinnym, a przed sądem karnym tylko wyjątkowo w szczególnych sytuacjach wymienionych w art. 18 § 1 ustawy z dnia 26 października 1982 r. *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz. U. z 2010 r., Nr 33, poz. 178, z późn. zm.), gdy zachodzą podstawy do orzeczenia wobec nieletniego kary na podstawie art. 10 § 2 k.k., oraz w przypadku, gdy przeciwko nieletniemu, który dopuścił się przestępstwa lub przestępstwa skarbowego postępowanie wszczęto po ukończeniu przez niego lat 18.

Młodocianym jest osoba, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji lat 24 (art. 115 § 10 k.k.). W prawie karnym wykonawczym młodociany to skazany odbywający karę pozbawienia wolności, który nie ukończył 21 roku życia (art. 84 k.k.w.). Pojęcie młodocianego występuje też na gruncie prawa pracy. Jest nim osoba, która ukończyła lat 16, a nie przekroczyła lat 18 (art. 190 § 1 *Kodeksu pracy*).

Zasadność zawartego w oświadczeniu postulatu rozszerzenia odpowiedzialności można oceniać jedynie w odniesieniu do jednej kategorii podmiotów – nieletnich, a zasadność postulatu zaostrenia kar – w odniesieniu do nieletnich i młodocianych.

Status nieletniego i młodocianego wiąże się ze szczególnymi dyrektywami wymiaru kary (art. 54 k.k.). Ustawodawca wprowadza prymat prewencji indywidualnej, a w jej obrębie – priorytet oddziaływania wychowawczego na nieletniego albo młodocianego sprawcę. Przepisy *Kodeksu karnego wykonawczego* stwarzają ramy dla realizacji tego priorytetu.

Dla prawidłowej oceny zgłoszonych propozycji niezbędna jest analiza opisanych w oświadczeniu zjawisk, zwłaszcza sygnalizowanej „postępującej demoralizacji nieletnich i małoletnich, rażącej okrutności popełnianych przez nich czynów zabronionych i drastycznego wzrostu liczby popełnianych przez nich zbrodni”.

Przestępczość nieletnich i młodocianych zależnie od obowiązującego systemu prawnego jest różnie definiowana, i różnie traktowana przez wymiar sprawiedliwości. W Polsce na pojmowanie przestępczości nieletnich pośrednio wpływają definicje wprowadzone powołaną wcześniej ustawą *o postępowaniu w sprawach nieletnich*, regulującą postępowanie wobec nieletnich w zakresie:

- zapobiegania i zwalczania demoralizacji w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18,
- spraw o czyny karalne w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17,
- wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Mówiąc o przestępczości nieletnich najczęściej chodzi o zjawisko wiążące się z popełnianiem czynów karalnych (w szczególności przestępstw i przestępstw skarbowych). Istotnym źródłem wiedzy są w tym wypadku informacje, dane liczbowe oraz analizy publikowane przez Komendę Główną Policji. Posiadają one ten walor, że już od wielu lat są

gromadzone systematycznie, według określonych i niezmiennych kryteriów, co pozwala na oszacowanie skali zjawiska, opisanie ogólnych tendencji i dynamiki zmian.

W strukturze tej przestępczości dominują przestępstwa o charakterze kryminalnym, a nieletni najczęściej dopuszczają się kradzieży i kradzieży z włamaniem. Niepokojącym zjawiskiem jest zaobserwowany wzrost liczby czynów godzących w życie i zdrowie ludzkie (zabójstw, uszkodzeń ciała, bójek, pobić). Z danych statystycznych Policji wynika, iż w porównaniu z rokiem 2009 w roku 2010 nastąpił wzrost czynów popełnianych w szkołach w kategorii spowodowania uszczerbku na zdrowiu (o 33,7%), udziału w bójkach i pobiciu (o 28 %), rozbojów (o 58,8%). Statystyki policyjne dostarczają również danych o zwiększającym się procentowym udziale czynów karalnych popełnionych przez sprawców nieletnich w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw.

Rok	Przestępstwa stwierdzone	%	Czyny karalne nieletnich	%
2005	1.379.962	100	71.482	100
2006	1.287.918	93	77.515	108
2007	1.152.993	84	72.476	101
2008	1.108.057	80	74.219	104
2009	1.129.577	82	85.020	119
2010	1.151.157	83	100.425	140

Analiza danych w zakresie liczby popełnianych przez nieletnich zbrodni nie pozwala podzielić poglądu o jej wzroście.

Rok	Sprawcy osądzeni przez sądy okręgowe	%	Nieletni osądzeni w trybie art. 10 § 2 k.k.	%
2005	8.037	100	21	100
2006	7.563	94	15	71
2007	6.751	84	21	100
2008	6.769	84	9	43
2009	8.091	101	19	90
2010	8.743	109	12	57

Dane: Departament Organizacyjny Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości

Dla pełnej oceny opisywanego zjawiska niezbędne jest podkreślenie, iż przestępczość i demoralizacja nieletnich uwarunkowane są w znacznym stopniu sytuacją rodzinną, na którą

składają się także niepowodzenia szkolne i negatywny wpływ rówieśników. Nieletni, którzy wchodzą w konflikt z prawem, w większości pochodzą z rodzin rozbitych, niewydolnych wychowawczo, niejednokrotnie z rodzin patologicznych (rodzice lub jedno z nich są osobami karanymi, narkomanami, alkoholikami), a także z rodzin ubogich, dotkniętych bezrobociem. Psychologowie upatrują źródeł zachowań agresywnych i destrukcyjnych młodzieży głównie w kondycji rodziny, w tym nieobecności fizycznej lub emocjonalnej ojca i braku pozytywnych wzorców socjalizacyjnych. Uczestnictwo w grupie, często przestępczej, to jeden ze sposobów poszukiwania wzorców męskości, jeden ze sposobów kompensacji braku ojca (W. Eichelberger, *Zdradzony przez ojca*, Warszawa 1998). Nieletni najczęściej popełniają czyny zabronione z chęci zdobycia pieniędzy, zaimponowania innym, chęci przebywania i realizowania się w grupach nieformalnych, powielania wzorców i zachowań mających swoje źródło w domu rodzinnym bądź upowszechnianych w środowiskach masowego przekazu (sceny przemocy, okrucieństwa, agresji, gwałtu), poczucia bezkarności za wcześniej popełnione czyny, poszukiwania akceptacji i poczucia bezpieczeństwa, których nie znajdują ze strony rodziców i opiekunów.

Przyczyn zjawiska przestępczości nieletnich należy zatem upatrywać nie tyle w samych nieletnich, co w instytucjach, które mają obowiązek zapewnienia im właściwych warunków rozwoju (rodzina, szkoła i inne placówki). Poczucie bezkarności w związku z popełnionymi wcześniej czynami zabronionymi może mieć swoje źródło także w tym, że stosowane wobec nieletnich środki wychowawcze i poprawcze nie są niezwłocznie wdrażane. Sądy rodzinne wielokrotnie sygnalizowały problem wydłużającego się okresu oczekiwania na wydanie skierowania do placówek resocjalizacyjnych. Należy przy tym zauważyć, że placówki te w postaci młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii pozostają poza strukturą resortu wymiaru sprawiedliwości, zgodnie zaś z art. 2 pkt 5 ustawy z dnia 7 września 1991r. o *systemie oświaty* (Dz. U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) wchodzą w skład tego systemu. W tym stanie rzeczy, ani sądy rodzinne, ani Minister Sprawiedliwości nie mają wpływu na liczbę miejsc w tych placówkach, jak również na sprawność kierowania do nich nieletnich i efektywność podejmowanych metod oddziaływania readaptacyjnego. Tymczasem skuteczne i efektywne może być jedynie szybkie wdrażanie oddziaływania na proces wychowawczy nieletniego, pozwalające zahamować proces jego demoralizacji. Zbyt długi okres oczekiwania na umieszczenie nieletniego w placówkach resocjalizacyjnych jest podstawowym mankamentem skutecznego procesu wychowawczego. Ewentualna zmiana obecnego stanu

rzeczy wiąże się ze znaczącymi nakładami finansowymi na funkcjonowanie opisanych wcześniej placówek.

Minister Sprawiedliwości jest organem prowadzącym jedynie schroniska dla nieletnich oraz zakłady poprawcze, i sprawującym nad nimi nadzór. Problemy związane z funkcjonowaniem tych placówek są w resorcie znane i na bieżąco monitorowane. Trzeba jednak pamiętać, że środek poprawczy jest najsurowszym z oddziaływań stosowanych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych na podstawie przepisów ustawy o *postępowaniu w sprawach nieletnich* i wdraża się go dopiero wówczas, gdy inne środki zawiodły. Podobne okoliczności decydują o kierowaniu spraw nieletnich na drogę postępowania karnego, by na zasadach określonych w *Kodeksie karnym* egzekwowano ich odpowiedzialność za popełnienie czynów zabronionych enumeratywnie wyliczonych w art. 10 § 2 k.k.

Zgodzić się należy z twierdzeniami zawartymi w oświadczeniu, że art. 54 k.k. nie zawiera dyrektywy pobłażliwego, czy nawet łagodnego traktowania sprawców nieletnich oraz młodocianych. Wynikające zaś z tej szczególnej dyrektywy wymiaru kary pierwszeństwo celów wychowawczych nie oznacza nakazu orzekania wobec takich sprawców kar łagodnych (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2010 r., sygn. akt II KK 224/10). Prymat celów wychowawczych w kształtowaniu kary wobec sprawców nieletnich oraz młodocianych jest uzasadniony szczególnymi warunkami i właściwościami osobistymi takich sprawców, w większym stopniu podatnych na negatywne wpływy zewnętrzne, ale i na oddziaływanie wychowawcze stosowanych środków oddziaływania resocjalizacyjnego (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 listopada 2008 r., sygn. akt II AKa 187/08). Generalnych dyrektyw wymiaru kary określonych w art. 53 k.k. nie eliminuje treść art. 54 § 1 k.k., a jedynie na pierwszym miejscu spośród wymienionych dyrektyw wymiaru kar stawia względy wychowawcze. Istotnymi, choć nie jedynymi przesłankami przy ustalaniu wymiaru kary sprawcy nieletniemu albo młodocianemu powinien być stopień jego zdemoralizowania, tryb życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie się po jego popełnieniu, motywy i sposoby działania. Czynniki te mogą przeważać tak dalece, iż zasadne będzie wymierzenie nawet bardzo młodemu człowiekowi kary w górnych granicach ustawowego zagrożenia (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 2005 r., sygn. akt II KK 454/04, LEX nr 149647). Efekty wychowawcze można przy tym rozpatrywać w kontekście kary pozbawienia wolności średnio- lub długoterminowej, której wykonywanie w warunkach programowego oddziaływania lub w systemie terapeutycznym może pozwolić na resocjalizację sprawcy, albo krótkoterminowej kary izolacyjnej, która będąc dla młodego skazanego pewnym szokiem,

doprowadza do zainicjowania procesu jego społecznej readaptacji. Z drugiej strony nie można zapominać, że zbyt surowe karanie sprawców zamiast ich wychowania może przynieść efekt przeciwny w postaci pogłębienia zdemoralizowania, będącego następstwem zbyt długiej izolacji od najbliższych oraz naturalnego młodemu wiekowi poczucia krzywdy (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 24 czerwca 2004 r., sygn. akt II AKa 71/04). W orzecznictwie pojawiają się również poglądy krytyczne wobec tendencji przejawiającej się w uzasadnianiu orzekania dłuższych kar pozbawienia wolności wobec zdemoralizowanych młodocianych potrzebą długotrwałego oddziaływania resocjalizacyjnego (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 1980 r., sygn. akt VII KZP 48/78, OSNKW 1980, nr 8, poz. 65). Z badań wynika, że długotrwała izolacja nie daje takich efektów, przeciwnie - przyczynia się do pogłębienia demoralizacji i wysokich współczynników powrotności do przestępstwa wśród młodocianych (M. Lubelski, *Odpowiedzialność karna młodocianych*, Katowice 1988). Orzeczenie wobec młodocianego długoterminowej kary pozbawienia wolności może uzasadniać natomiast wzgląd na jej współmierność do stopnia winy i dużej szkodliwości społecznej popełnionego czynu oraz potrzeba ochrony społeczeństwa przed zdemoralizowanym, niebezpiecznym przestępcą.

Trafny dobór sankcji orzekanej w stosunku do nieletniego oraz młodocianego wymaga odpowiedniego rozpoznawania ich osobowości. Niewątpliwie fiasko stosowanych środków wychowawczych wynika często z deficytu posiadanej przez sąd wiedzy o psychicznych uwarunkowaniach sprawcy, który nie pozwala na zastosowanie właściwych dla konkretnej osoby instrumentów oddziaływania. Osoby takie mają na ogół nie w pełni jeszcze ukształtowaną osobowość i system wartości, słabiej rozwinięty jest u nich zespół kontroli i hamowania, a zwłaszcza prezentują one skłonność do zachowań impulsywnych, w tym popędowych. Są to osoby jeszcze nieustabilizowane życiowo, rozpoczynające adaptację w społeczeństwie, stąd są bardziej narażone na procesy negatywnej selekcji społecznej i ich skutki (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 14 lutego 1991 r., sygn. akt II AKr 391/90, KZS 1991, z. 13, poz. 11).

Zauważyć należy również, że przy określaniu przesłanek orzekania wobec nieletnich kar i środków pozbawiających wolności należy mieć na względzie standardy międzynarodowe, np. *Reguły minimalne wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich ONZ* z 1985 r., tzw. Reguły pekińskie, zgodnie z którymi:

- a) reakcja na przestępstwo nieletniego powinna być oparta na uwzględnieniu nie tylko ciężaru popełnionego czynu, ale także właściwości sprawcy. Zasada proporcjonalności powinna ograniczać nie tylko intensywność reakcji, które mają charakter punitywne,

ale także intensywność reakcji zorientowanych na dobro nieletniego, ponieważ te ostatnie mogą daleko wykraczać poza to, co jest konieczne, i naruszać podstawowe prawa nieletniego (reguła 5);

- b) orzekane środki powinny być proporcjonalne do okoliczności i ciężaru czynu, właściwości i potrzeb nieletniego oraz potrzeb społeczeństwa (reguła 17.1 a);
- c) pozbawienie nieletniego wolności nie powinno być orzekane, z wyjątkiem wypadków, gdy nieletni został uznany winnym popełnienia poważnego czynu z użyciem przemocy przeciwko osobie lub wielokrotnie popełnił inne poważne przestępstwa i brak jest innej odpowiedniej reakcji (reguła 17c).

Z uwagi na wciąż dokonujące się przemiany społeczne, przepisy ustawy *o postępowaniu w sprawach nieletnich* zdają się nie gwarantować w należyтым stopniu realizacji stawianych przed nią celów. W związku z potrzebą dokonania analizy rozwiązań objętych tą ustawą, uwzględniającej doświadczenia wynikające z dotychczasowej praktyki, Minister Sprawiedliwości zarządzeniem z dnia 13 października 2009 r. powołał ekspercki *Zespół do przeprowadzenia analizy dotychczasowych oraz wypracowania nowych modelowych rozwiązań prawnych w zakresie problematyki nieletnich*. Efektem prac zespołu jest opracowany projekt nowelizacji ustawy, którego rozwiązania zmiernają do ujednoczenia postępowania przed sądem w sprawach nieletnich, uwzględniając obowiązek zagwarantowania stronom realizacji prawa do rozpoznania sprawy przez właściwy i bezstronny sąd bez zbędnej zwłoki. Projekt przewiduje rozwiązania zmiernające do usprawnienia postępowania, upowszechnienia instytucji pozasądowego procedowania w sprawach nieletnich (mediacje, przekazywanie spraw szkołom i innym podmiotom zajmujących się wspomaganie procesów wychowania dzieci i wspieraniem ich rodzin) oraz dostosowania obowiązujących przepisów do standardów międzynarodowych (określenie dolnej granicy odpowiedzialności, określenie podstaw wszczynania postępowań, zdefiniowanie pojęcia demoralizacji, zwiększenie gwarancji procesowych małoletnich uczestników postępowania). W ocenie Ministra Sprawiedliwości, proponowane w projekcie zmiany systemowe, choć nie oznaczają zaostrzenia odpowiedzialności nieletnich, mogą przyczynić się do większej skuteczności w zapobieganiu i zwalczaniu ich demoralizacji. Służyć temu będą nie tylko mechanizmy zwiększające sprawność postępowania, w tym również postępowania wykonawczego, ale również włączenie w proces readaptacji nieletnich w większym niż dotychczas stopniu ich środowiska szkolnego. Upowszechnienie mediacji pomoże nauczyć nieletnich samodzielnego rozwiązywania konfliktów, zaś aktywizacja

organizacji pozarządowych pozwoli na lepsze wykorzystanie pozytywnych doświadczeń tych podmiotów w procesie wychowawczym nieletnich.

Niezależnie od podjętych analiz i prac nad wskazanym projektem należy pamiętać, że opisane powyżej, zawarte zarówno w ustawie *o postępowaniu w sprawach nieletnich*, jak i w *Kodeksie karnym* instrumenty prawne pozwalają praktykom wymiaru sprawiedliwości na dobór adekwatnych środków oddziaływania wobec nieletnich i młodocianych dopuszczających się karalnego bezprawia. W chwili obecnej w Ministerstwie Sprawiedliwości nie są zatem prowadzone prace legislacyjne, zmierzające do rozszerzenia odpowiedzialności nieletnich i zaostrzenia kar wobec nieletnich i młodocianych. Podkreślenia jednak wymaga, że Ministerstwo Sprawiedliwości monitoruje tendencje w zakresie czynów zabronionych popełnianych przez te kategorie sprawców, zarówno w odniesieniu do ich skali, jak i dynamiki i kierunku zmian, i w wypadku utrzymywania się tendencji wzrostowej tej przestępczości zostaną podjęte działania mające na celu wprowadzenie mechanizmów zwiększających efektywność zwalczania i zapobiegania zjawisku naruszania prawa przez te kategorie sprawców czynów zabronionych.

z pozdrowieniami

z upoważnienia
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI
Grzegorz Wąlejko
PODSEKRETAŃ SZANU